

Kohtunik kui menetluse juht, analüüsija , kirjutaja

Kersti Kerstna-Vaks, Tartu Maakohtu kohtunik

Kallid kolleegid ja külalised, pakun Teile mõned oma mõtted kohtuniku erinevatest rollidest, nii nagu ma neist rollidest tsiviilasju lahendava I astme kohtunikuna aru saan. Tahan teha seda ausalt ja avameelselt.

Kohtunikuks olemine eeldab väga paljude rollide täitmist ja kohtumenetluse juhtimine, analüüsimine ja kirjutamine on kolm paljudest rollidest. Kõik kohtuniku rollid on tegelikult omavahel seotud, lihtsalt erineval ajahetkel, sõltuvalt asjast ja menetluse seisust domineerib mõni neist rollidest. Tööd tehes ju ei mõtle, millises rollis Sa just parajasti oled ja pahatihti ei oska ei kohtunik ise, veel vähem kõrvalseisja öelda, millist rolli kohtunik just täidab. Võib ju mõelda, et vähemalt kirjutamine on küll väga äratuntav tegevus- visuaalselt kindlasti, kuid kirjutamise eeldus on analüüs ja kirjutamise eesmärk võib olla menetluse juhtimine. Seega oskus teha mitut asja korraga või paralleelselt kulub kohtunikule oma rollide täitmisel ära.

Tegelikult on kõikide rollide täitmise alus kohtuniku poolt hea menetlusõiguse ja materiaalõiguse ning konkreetse asja asjaolude peensuste tundmine. Asjaolude tundmaõppimiseks läheb vaja ka aega, aga seda viimast ei taheta meile lubada.

Kohtumenetluse juhtimine asja menetlusse võtmisest kuni lõpplahendini on kunstkäsitöö, millist oskust tuleks kohtunikul lihvida kogu oma karjääri jooksul. Valida tuleb konkreetse asja jaoks parim võimalik strateegia ja taktika, menetlust tuleb osata ohjata ja asjast tuleb osata ka õigel ajal lahti saada. Tsiviilkohtumenetluses on tulnud kasutusele mõiste „edulootus“. See mõiste on tulnud kasutusele küllalt hiljuti ja täidab nn efektiivse õigusemõistmise eesmärki. Edulootuseta asju ei ole mõtet menetleda ja kohtu ning poolte ressursse kulutada. Edulootuse hindamise otsustus eeldab asjaolude põhjalikku analüüsi juba menetluse algfaasis, see on oluline otsustus ka menetluse juhtimise seisukohast. Ja kohtunik kui kirjutaja ei pea niipalju vaeva nägema, kui selline otsustus tehakse menetluses võimalikult vara. Kuid see ei pruugi ka parima rollitäitmise korral juhtuda kolme kuu jooksul.

Tsiviilkohtunikul on võimalik, muidugi seadusega sätestatud piirides valida asja menetlemiseks kirjaliku ja suulise menetluse vahel. Pooltel on siin samuti oma sõna öelda. Menetlusviisi valik on nii strateegiline otsus, kuid võib olla ka taktikaline käik. Menetlusstrateegia peaks kohtunik valima võimalikult asja menetlemise alguses, kuid see võib muutuda ka asja menetlemise edenedes. Ilma menetluse seisu, asjaolude ja ka tõendite analüüsita siin hakkama ei saa. Ja menetlusosalistega tuleb ka kirjutada, eriti kui valitud on kirjaliku menetluse tee, seega toimub ka menetluse ohjamine kirjalikult. .

Kohtumenetlus tsiviilasjades oli kuni 2006. aastani eelkõige suuline menetlus. Kirjaliku menetluse võimaldamisega käis kaasas ka arvamus, et kirjalik menetlus tagab asjade kiirema menetlemise.. Eks see mõnikord võib ju nii olla ka, kuid üldjuhul ei tasu kirjaliku menetluse kiirusesse võrreldes suulise menetlusega uskuda. Küll aga annab kirjalik menetlus kohtunikule või tema abilistele võimaluse rohkem kirjutada. Ja kõik need kirjad, teated,

õiguste selgitused ja määrused tuleb menetlusosalistele ka edastada või kättetoimetada. Ja see kõik võtab aega. Suulise menetluse korral on asi selles mõttes lihtne, et kõik selgitused, küsimused, vastused taotlustele ja korraldavad määrused, mida seadus ei kohusta eraldi määrusena vormistama saab kohtunik teha suuliselt kohtuistungil. Kirjalikus menetluses nii ei saa. Kohus peab selle asemel menetlusosalistega kirjavahetust. Osa menetlusosalisi kasutavad kirjavahetuseks mitte üksnes kohtu ametlikku menetlusposti aadressi, vaid hakkavad kohtuniku isiklikul meiliaadressil kirjasõbraks. Ja kohtuniku kui kirjutaja roll on kõigile kirjadele vastata või vähemalt kirjad vastamiseks suunata. Ja teha kompromisse kirjalikus menetluses on keeruline, vähemalt telefon tuleb selleks ikka appi võtta. Ja lõpplahendi kirjutamise käigus võib ikka selguda, et see või teine asjaolu on ikka segane, sest kirjalikult menetlust juhtides jäi analüüs ilmselt lünklikuks, mis mõjutab kirjutajat. Selle jutu eesmärk on näidata, milliseid probleeme kirjaliku menetlusega kaasas käivad, kirjutaja roll ei ole lihtne. Aga võimalus menetlust kirjalikult läbi viia peab kindlasti olema.

KUI kasutada I:RAHI ETTEKANDES TOODUD ERINEVAID KÄITUMISSTIILE, siis Mulle tundub, et see, kas kohtunik on suulise või kirjaliku menetluse usku, sõltub ka iga kohtuniku peamisest käitumisstiilist. Kohusetundlik isiksus ilmselt armastab rohkem uurida ja kirjutada, menetlusosalistega suhtlemine ei ole talle eesmärgi saavutamiseks nii oluline. Stabiilne isiksus võib tähtsustada suhtlemist ja inimeste ärakuulamist rohkem. Domineeriv isiksus soovib saada kiiremaid tulemusi, mida tegelikult suuline menetlus, kasvõi läbi kompromisside sõlmimise võib selle menetlusviisi oskuslikul kasutamisel võimaldada.

Klassikalise suulise ja kirjaliku menetluse vahel võiksime kasutada rohkem kaasaegseid tehnikasaavutusi just menetlusosalistega suhtlemiseks. Näiteks kaugkohtuistungid vanglaga on Tartu maakohtus ka tsiviilasjade lahendamisel täiesti tavaliseks saanud. Ma olen näinud, kuidas näiteks Taanis peetakse eelmenetlust telefonikonverentsina, samas on see tegelikult juba tehnika eilne päev, sest võimalus on kasutada Skype'i. Kui menetlusosaline (eelkõige esindajad-advokaadid) ei asu kohtumajaga sama linnas, siis on vähemalt eelmenetluse läbiviimine sellisel viisil igati võimalik. Kohtunik peaks menetluse juhina sellise otsuse vastu võtma ja talle tuleks tagada selleks tehnilised vahendid.

Suulises menetluses saab kohus menetlusosalistega rohkem vahetult suhelda. Kohtuniku roll ongi teatud ulatuses kirjalikus ja suulises menetluses erinev. Kui kohtunik seda ise ka ei tunneta, siis vähemalt menetlusosalised tajuvad kohtuniku isiku rolli nende kohtuasja lahendamisel suulises menetluses kindlasti teisiti kui siis, kui nad kohtunikku üldse ei näe. Kuigi tsiviilkohtumenetluse seadustiku mõtte kohaselt peab kohus oma erinevaid selgituskohustusi täitma menetluse viisist sõltumata, siis menetlusosaliseni jõuavad need selgitused selgemini, kui ta kuuleb neid otse kohtunikult. Suuline menetlus tagab vähemalt professionaalse esindajata menetlusosalistele selgema arusaama menetluse käigust ja oma probleemi võimalikust lahendusest. Suulises menetluses joonistub kohtuniku kui menetluse juhi roll menetlusosaliste jaoks nähtavamalt välja. Eestit konsulteerinud inglise tsiviilkohtunikud soovitasid meile enda kogemuste põhjal suuliselt ettekantavaid kohtuotsuseid. Nad väitsid, et selliselt kohtuniku poolt ettekantud otsus, mis sisaldab ka asjaolude analüüsi ja õigusnormi kohaldamist, suurendab kohtu autoriteeti ja vähendab edasikaebusi. Oluline osa on siin kindlasti kohtuniku oskusel sellist suulist otsust ette kanda.

Ka Eesti tsiviilkohtumenetlusseadustik võimaldab resolutsioonotsuseid ja sellise otsusega kaasnevaid suulisi põhjendusi, mis võimaldab vähendada kohtuniku kui kirjutaja koormust, kuid eeldab head analüüsivõimet otsustada asi ilma seda läbi kirjutamata.

Kehtiva menetlusõiguse ja kohtupraktika kohaselt peab Eesti I astme kohtunik ikka väga palju kirjutama. Ja seda sõltumata sellest, mis liiki asju ta arutab. Eesti kohtunikud on hakanud kirjutama aastatega ikka rohkem ja rohkem. Kui ma kohtunikuna alustasin 1993.aastal, siis öeldi kõik oluline ära kolme lausega. Vaadake arhiivist selle aja lahendeid. Ka Riigikohus oli 90.ndatel aastatel suhteliselt napolisõnaline.

Ma küsin retooriliselt – kelle jaoks kohtunik kirjutab? Menetlusosalistele- jah, kindlasti. Edasikaebuse korral ka kõrgemale kohtule. Aga kas ka õigusteaduskonna tudengitele, kohtupraktika analüütikutele, avalikkusele? I astme kohtu ja Riigikohtu lahendi adressaat ongi väga erinev. I astme kohtulahendi adressaatideks on ikkagi eelkõige menetlusosalised ja lahend on mõeldud nende probleemi lahendamiseks. Ja kui kohtunik kirjutajana selle ülesande täidab, siis ei tohiks talle olla midagi ette heita ainuüksi seetõttu, et ta on kellegi teise meelest mahuliselt vähe kirjutanud.

Kohtunike kirjutamissoov ja kirjutamisstiil ongi erinev. On selline ideaalsoov, et kohtulahend peab olema selge ja arusaadav ka neile, kes menetluses ei osalenud. Selleks, et kirjutada selgelt ja arusaadavalt, peab olema jällegi hea analüüsija. Kui kohtuasi on endale üksipulgi selgeks tehtud nii asjaolude kui ka kohaldava õiguse osas, siis ei peaks olema keeruline ka seda kõike hästi ja arusaadavalt ja lühidalt kirja panna. Viimasel ajal olen tajunud, et lõpplahendi kirjutamist muudab keeruliseks see, et pooli esindavad advokaadid on suutnud asjas produtseerida kahe peale vähemalt sada lehekülge teksti, hagide, vastuhagide, nende täienduste, selgituste, täpsustuste ja kohtuvaidluse teeside näol. Kordusi on korduvalt ja sellest mahust terad välja sõeluda nõuab muidugi jälle head analüüsi. Selleks kulub aeg ei ole ilmselt tänase ettekande teema. Eks abi tuleb mahukate asjade kirjutamisel otsida nii konsultantidelt kui ka tehnilistest vahenditest, kuid copy-pastemine ei ole alati pääsetee, sest siis võib juhtuda ka nii, et osa kirjutatut on juhtumisi kirjutatud „mina“ vormis, ja see, kellest jutt käib, ei ole mitte kohtunik. Ka kohtuistung protokoll või halduri aruande 90 %-line kohtulahendisse ülekandmine ei anna kindlasti sellele lahendile midagi juurde peale pikkuse. Sellistel juhtudel võiks mõelda, et väike on ilus.

Kohtunik kui kirjutaja peaks kirjutama ratsionaalselt. Ratsionaalse kirjutamise mõistet ma anda ei oska ega tahagi. See on paljuski sisetunde ja siseveendumuse küsimus. Kindlasti ei peaks ratsionaalsus tähendama lahendi põhistamata jätmist. Kirjutamisel tuleb arvestada asja olemust ja vaidluse mahtu. Nii vähe kui võimalik ja niipalju kui vajalik. Sellist ratsionaalsust võimaldavad mõningad normid on ka tänaseks olemas – juba räägitud võimalus teha resolutsioonotsuseid on üks olulisemaid. Kui on selge, et pooled ei lepi I astme kohtu õigusemõistmisega, siis kindlasti tuleb ka sellega arvestada. Kuid kas on eriti ratsionaalne kirjutada mitmeleheküljelisi määruseid korralduslikes küsimustes. Samas on see ikkagi kohtuniku enda otsustada, kui ta leiab, et sellise kirjutamisega täidab ta oma rolli kohtunikuna näiteks menetluse juhtimisel. Ja raske on kohtunikule siinjuures etteheiteid teha.

Kohtunikel on ka abilised (kohtuistungi sekretär ja konsultant), kes abistavad kohtunikku tema rollide täitmisel. Eelkõige on võimalik abistada kirjutamisel, aga ka sõltuvalt abiliste võimekusest ka analüüsija rolli täitmisel. Kuipalju võiks ja peaks kohtunik analüüsimisel ja kirjutamisel tuginema oma abilistele on meil samuti tegelikult omavahel piisavalt diskuteerimata. Menetluse juhina peab kohtunik muidugi suutma korraldada tööd enda ja oma abiliste vahel.

Ja kokkuvõtteks.

Tänane foorumi päev kannab pealkirja kas mehaanik või sotsiaalne insener. Selline sõnademäng.

Rait Marust võrdles õiguse head tundmist autojuhi lubade olemasoluga. Lubage samast kohast jätkata. Kui teie auto katki läheb, siis vajate Te head automehhaanikut ja tõeliselt häid on alati vähe. Te ei vaja inseneri. Autoinseneri loomingut imetleme autonäitustel. Ja kui raha on, ka ostame. Aga kui keegi meie kallile insenerimõttest pakatavale autole otsa sõidab, siis on meil jälle vaja mehhaanikut.

Seega- olla mehhaanik on väga vajalik amet. Aga I astme kohtunikul peab olema võime ära tunda, millal ühiskond vajab tema insenerimõtet- millal on vaja teha pretsedent ja julgeda see otsustada ja kirjutada! Ja mitte arvestada kõigi raamidega, mis oleks nagu kõrgemate kohtute poolt ette antud. Kuigi küsimuseks jääb, kas kolme kuuga alati inseneri loominguline mõte realiseerub?